

KIRIMLI BEKİR ÇOBANZADE'NİN ŞİİRLERİ

A. Battal Taymas

I

Son zamanlar dünyasının harpler, ihtilaller, cidal ve kıtaller ile doygun bir devrinde yetişen bir Türk fikir adamı, dil bilgini ve idealist şâir Kırimlı Bekir Çobanzade'yi tanıtmak üzere Türk Dil Kurumu'nun Türk Dili Araştırmaları Yıllığı(1954)'nda uzunca bir yazı yayınlamıştım. Ancak bana ayrılan yer sınırlanmış olduğundan dil bakımından da çok değerli ve kendine has özellikleri olan şiirleri üzerinde uzun boylu duramamıştım. Burada şâirin yalnız koşuklarını ele almak, onları dil bakımından incelemek ve onların en önemlilerinden bazı örnekler vermekle beraber şiirleri umumiyetle ruh ve mâna yönünden aklımın erdiği nisbette tahlil etmek istiyorum.

Çobanzade'nin şiirleri (koşukları) şimdiye kadar toplu, açıklamalı ve tenkidli olarak neşredilmiş değildir. Bugün bu koşukların bulunabilen hepsi, tarafımdan toplanmış, düzenlenmiş ve bölümlenmiş bir halde bulunmaktadır. Yayınlanmak için uğurlu bir fırsat beklemektedir. Bu gibi bir fırsatı bekleye dururken işbu yazımız bunun bir müjdecisi olsun! Biraz da şâirin kendisinden söz açalım.

Bekir Çobanzade kimdir? Bekir Çobanzade Kırim yarımadasının kuzey (çöl) bölgesindeki Karasu (Bazar) kasabasında 1893'de doğmuştur. Babası Abdülvahab sahici bir çoban idi.

Ne mırza bar soyumda, ne aytulı bay
Babam bir çoban, anam zaydapay

İlk öğrenimini ve rüşdiye (orta) tahsilini doğduğu kasabada¹ yaptıktan sonra 1909'da Karadeniz'in beriki kıyısına geçip, «İstanbul sultanisi» ne yazılmış ve bu okuldaki tahsilini 1915'de bitirip şehadetname aldıktan sonra aynı yılda Macaristan'a gidip Budapeşte üniver-

¹ B. Çobanzade'nin okuduğu rüşdiye mektebi, başka bir yerde yazdığım gibi, Akmesid (Simferopol) de değil de, Karasubazar'da açılmıştı; müdürü de İstanbul'dan getirilen Yusuf Ziya adlı bir zattu.

sitesinin Felsefe fakültesine girmiş ve 1919'da «Türk filolojisi, Arab edebiyatı tarihi, Macar edebiyatı tarihi doktoru» ünvanıyla me'zun olmuştur.

1920'de Kırım'a dönmüş; orada Sovyet devrinde Türk mekteplerinde ve yeni açılan Kırım üniversitesinde hocalık etmiştir. 1924'de Bakû üniversitesi tarafından Türkoloji profesörlüğüne çağırılmış ve bu kürsüyü 13 yıl kadar başarı ile işgal etmiş ve filolojiye dâir önemli eserler de yazmıştır. 1937 yılında bu görevinden azledilerek Bakû'dan alıp götürülmüştür. Âkıbetinin ne olduğu belirsizdir. Şimdiye kadar Çobanzade'nin hayatta olup olmadığı hakkında kimse herhangi bir haber almış değildir.

II

ŞİİRLERİNİN DİLİ

Bekir Çobanzade'nin şiirleri, başka bir yazımda da anlattığım gibi², Kırım yarımadasının kuzey bölgesinde yaşayan Türklerin «Çöl-tatarcası» denilen ağziyle düzülmüştür. Yarımadanın «Yalıboyu» adını taşıyan kıyı bölgesinin ağzı ise hayliden-hayliye güney (Anadolu-İstanbul) Türk ağzının etkisine uğramışken, kuzey diyeleği gerçekten eski nitelik ve özelliklerini saklamış ve korumuş bulunuyordu. Bundan dolayıdır ki Türk lehcelerinin tasnifiyle uğraşan yabancı dil bilgileri bunları başka-başka kümelere bağlamışlardır.

Kırım'ın çöl ağzı: Çobanzade şiirlerinin «dili» olan Kırım çöl ağzı, meşhur W. Radlof'un «Batı lehceleri» diye adlandırdığı Türk lehcelerinin soydaşdır. Kazak, Kırgız, Kazan, Başkurt, Nogay, Karaçay, Balkar, Kumuk diyelekleri bunlar arasındadır. Rus dilcisi F. Korş ise bunlara «Kuzey lehceleri» demektedir.

Çobanzade'ye göre, Çöl Kırım ağzının atadili *Codex cumanicus* un dili olan Kuman türkçesidir. Başka birçokları gibi, o da bu atadile «Kıpçak dili» adını da vermekte ve: «Biz Kırım Tatarları *Kuman Mecmuası*'nı (yâni *Codex cumanicus*'u) doğrudan-doğruya dilimizin on-dördüncü asrın başından kalma bir âbidesi saymalıyız» demektedir³.

Öte yandan, filolog-şâirimiz Türk-Tatar dillerini toptan 1) Çağatay ve 2) Oğuz kümeleri olmak üzere iki büyük kümeye ayırmakta ve:

² *Kırımlı filolog-şâir Bekir Çobanzade'yi tanıma tecrübesi*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1954, s. 236—263.

³ *Kırım - Tatar ilmi sarfı*, Akmeşaid 1925, s. 179—180.

şöyle demektedir: «Onüçüncü asra kadar bu iki kümenin lehceleri ve özellikleri alabildiğine birbirine karışmış idi. Sonraları yavaş-yavaş Çağatayca eski yurtda (Türkistan'da, Kıpçak ülkesinde, İdil-Volga havzasında) kalan Türklerin; Oğuzca ise, İran, Anadolu, Kafkasya topraklarına yerleşen Türklerin dili olmuştur. İşte, Radlof'un dört kümesine giren ve bugün dahi yaşamakta olan Türk-Tatar dillerini bu iki büyük kümeye böldükten sonra geriye kalanları (özelliklerine göre) bunlardan birine bağlamak mümkün olacaktır. Bu takdirde her iki kümenin fonetik özelliklerini bulup çıkarmak daha kolay olacaktır. Şu halde, fikrimizce, Çağatay kümesine Özbek, Sart, Tarancı, Altay, Baraba, İdilboyu Tatarları, kuzey Kırım, Nogay, Karaçay, Kumuk ve başkaları; Oğuz kümesine de Türkmen, Azerî, Osmanlı, güney Kırım ve başkaları girer⁴.

Başka bir yerde de Çağataycanın bazı özelliklerini anlattıktan sonra diyor ki: «Bu özellikler, Kırım tatarcasının Çağatay ve güney türkçelerinin karşılaşmasından doğduğunu bildirmektedir»⁵. Burada «çağatayca» dan maksad her halde sun'î bir kitab-edebiyat dili olan «Çağatay lisanı» olmayıp, Radlof'un «Orta Asya lehceleri» kümesine giren Türkistan Türk lehceleri olsa gerektir. Gerçekten, vaktiyle Kırım yarımadasına doğudan gelerek çeşitli Türk uruğlarına mensûb insanlar dolmuş ve tabiatıyla, beraberlerinde kendi «dilleri» ni de getirmişlerdir. Kırım'daki birçok «Tatar» köylerinin düpedüz Nayman, Mangıt, Barın, Kıpçak, Kongrat, Argın, Kiray, Kırgız, Kazak, Kineges, Toksaba gibi eski Türk uruğlarının adlarını taşıması bu hali açıkça göstermektedir⁶.

Öte yandan, yukarıda gördüğümüz üzere, Çobanzade Kırım (daha doğrusu kuzey Kırım) lehcesini eski Kuman (Kıpçak) lehcesine bağlamaktadır ki başka dilciler de, bu Kırım diyeleğini dahi içine alan; Radlof'a göre «Batı», Korş'a göre «Kuzey»; Samoyloviç'e göre «Batı-kuzey» lehceleri kümesini toptan Kumancaya dayamaktadırlar.

Bu lehcenin özellikleri: Çobanzade şiirlerinin dili olan kuzey Kırım (Çöl Tatar) ağzının fonetik ve morfolojik bakımdan başlıca özellikleri; dolayısıyla güney lehcelerinden (bu arada Anadolu-İstanbul ağzından) bu bakımlardan farklı olan tarafları nelerdir?

⁴ *Türk-Tatar lisanîyatına medhal*, Bakû 1924, s. 82-83.

⁵ *Kırım-Tatar ilmi sarfı*, s. 178.

⁶ Bu kabilden köy adları için, Sivastopol imamı İsmail Cemâleddin-oğlu tarafından düzenlenip 1918 yılında Simferopol (Akmesid) şehrinde basılmış olan Kırım haritasına bir göz gezdirmek yeter.

I. FONETİK BAKIMDAN

1. Diğer ba'zı Türk lehcelerinde (bu arada güney diyaleklerinde) kelime başlarındaki (y) sesinin yerini bu lehcede (c) sesi almaktadır. Örnekler :

Yurt	Curt
Yer	Cer
Yaşamak	Caşamak
Yiğit	Cigit
Yürümek	Cürümek ve b.

2. Güney lehcelerinde (bu arada Türkiye lehcesinde) birinci şahıs zahirinin ilk sesi (b) iken bu lehcede (m) dir. Örnekler :

Ben	Men
Bana	Mağa

Öteki lehcelerde kelime başındaki (b) sesi yerine bu lehcede (m) sesinin kullanılması şahıs zahirine de âid bir hususiyet değildir; başka sözlerde de vardır.

Örnekler :	Burun	Murun
	Boyun	Moyun
	Bıyık	Mıyık
	Punar	Munar ve b.

Bu (b)–(m) nöbetleşmesinin türkçemizde çok eski olduğu anlaşılmaktadır. Daha Kâşgarlı Mahmud «Türkler» in (yâni Kâşgar ve dolaylarında yaşayan Türklerin) (m) li biçimi; Oğuzlarla Kıpçakların ise (b) li biçimi kullandıklarını yazmaktadır⁷. Örnekler :

<i>Birinciler :</i>	<i>İkinciler :</i>
Men bardım	Ben bardım
Mün (çorba)	Bün.

Şunu da kaydedelim ki bu maddede olduğu gibi, birtakım başka sözlerin söylenişi hususunda da Kâşgarlı Mahmud Oğuzlarla Kıpçakları birleştirmektedir. Her halde bu hüküm o sıralarda henüz Kıpçak adının Kuman adı ile eş mânada olarak kullanılmamasından; Oğuz diyeleğiyle Kıpçak diyeleğinin vâzih bir surette ayrılmış olmamasından ileri gelmiş olsa gerektir.

⁷ *Divânu lügâti't-türk*, I, 32.

3. Kelime başındaki (v) sesi yerine bu lehcede (b) sesi gelir. Örnekler :

Var	Bar
Varmak	Barmak
Vermek	Bermek ve b.

4. Birtakım sözlerin (isim ve fiillerin) başlarındaki sert (tonsuz) (t) ve (k) sesleri güney lehcelerinde, hele Batı Anadolu-İstanbul ağzında yumuşak (tonlu) (d) ve (g) kılığına girmişken bahis mevzûu olan lehcede eskisi gibi kalmıştır. Örnekler :

Dil	Til	Görmek	Körmek
Diş	Tiş	Gülmek	Külmek
Dip	Tüp	Göl	Köl
Dar	Tar	Gerek	Kerek
Dik	Tik	Gelmek	Kelmek
Dikmek	Tikmek	Gök	Kök
Göz	Köz	Gönül	Könğül

5. Öteki lehcelerde (bu arada İstanbul ağzında) söz sonunda heceyi kapatan (g-ğ) sesinin yerini bu lehcede ve soydaşlarında (v-w) sesi almıştır. Örnekler :

Dağ	Tav (w)
Sag (ğ)	Sav (w)
Bag (ğ)	Bav (w)
Yag (ğ)	Yav (w) ⁸

Bu değişme olayı açık hecelerde de görülmektedir. Örnekler :

Buzağı	Buzav (w)
Kırağı	Kırav (w)
Yağı (düşman)	Yav (w)

Hattâ bu hâli müşahede eden ba'zı dil tasnifçileri (meselâ, Samoyloviç) bahis mevzûu olan lehcenin mensub olduğu Türk lehceleri kümesine «Taw lehceleri» adını da takmak istemişlerdir.

6. Ba'zı sözlerin ortasındaki (g) sesi güney lehcelerinde, bu arada İstanbul ağzında, fazla yumuşayıp (y) kılığına girmişken, bu lehcede olduğu gibi kalmıştır. Örnekler :

⁸ Kumancada (yağ) mânasına gelen (yav) şekli *at-Tuħfa*'da da vardır (bk. B. Atalay, Dizin, s. 281).

Eğer (eyer)	Eger	Buğün (büyün)	Bugün
Eğri	Egri	Değiş-	Değiş-
Değer	Deger	Beğen-	Degen-

II. MORFOLOJİK BAKIMDAN

1. Bahis mevzûu olan lehcenin ve soydaşlarının önemli morfolojik özelliklerinden biri, (olmak) yerine (bolmak) biçiminin kullanılmasıdır. Bundan dolayı bu lehcelere «bol lehceleri kümesi» diyenler de vardır. Ba'zı bölgelerde bu, kazancada olduğu gibi (bul) kılığında; çuvaşçada ise (pul) biçimindedir.

Asker *bolduk* urulduk
Cat ellerde kırıldık (Çobanzade'den)

Ayşe *bolğan* bir kızçık
Kök yüzünde yıldızık (Çobanzade'den)

2. Güney lehcelerinde (mış) (miş) eki ile biten participium (işm-i fâil) ve naklî mazi şeklinin yerini bahis mevzûu olan lehcede ve soydaşlarında (gan-kan), (gen-ken) ekiyle biten fiil şekli alır. Örnekler :

Okumuş (okuyan)	Okuğan	Bitmiş (biten)	Bitken
Yatmış (yatan)	Yatkan	Ölmüş (ölen)	Ölgen

Haber aldım ölüler *tirilgen* dep
Borlu çalıp Kefe'ge *kirilgen* dep,
Mezarlardan *turğanlar yeşilbaşlar*
Onğmay, ösmiy *sürüngen* garıp çaşlar (Ç.Zade'den).

Görülüyor ki bu şekil geçmiş zaman işini gösterdiği gibi, şimdiki zaman işini de ifade eder.

3. Türkçemizde, tahmin olunduğuna göre, akkuzatif (mef'ulünbih) (nı-ni) ekiyle belirtilirdi. Sonraları kimi lehcelerde bu ekin (n) sesi düşmüş, yalnız (i-ı) sesi kalmıştır. Bahis mevzûu olan lehceyle soydaşlarında eski şekil tutunmuştur. Örnekler :

Atı tuttu *Atnı* tuttu
Bizi bekleme *Bizni* bekleme.

Kızlar koran tepkende
Köznü közler öpkende (Ç.Zade'den).

İzafet takımında ise, muzaf dediğimiz kelimenin akkuzatif halinde güney lehcelerinde iki ünlü(vokal)yü tefrik için (n) ünsüzü (konsonu)

meydana çıkar; meselâ: Turğudun *arkadaşını* gördüm, denir. Kuzey Kırım lehcesiyle soydaşlarında ise, ekin son seslisi düşer, hece sessiz (n) ile kapanır. Meselâ, *atın sürdü; kitabın açtı*, denir.

Bütün Şark sarhoş dernekte, toyda
Çubuğun savura, afyonun cuta. (Ç. Zade'den)

Bir kün Tandu okun, yayın
Tagıp atka atlandı.... (Çobanzade'den).

Gerek Çağataycada, gerek Ön Asya'da yazılan birtakım eski eserlerde bu şekil üstündür.

Bî sebab sanmanğ Fuzulî'ning melâmet *çektigin*
Bî haberdir *meşrebin* ehl-i riyadan saklamaz.

4. Datif halinin eki olan (ga-ka) (ge-ke)'nin ünsüzü güney lehcelerinde düşmek suretiyle hafiflemişken Kuzey Kırım diyeleğinde olduğu gibi durmaktadır. Örnekler :

Olarğa	Onlara	Curtқа	Yurda
Atқа	Ata	Bizge	Bize
Ormanğa	Ormana	Sütke	Süte

Biri açқан kitapını: «lânet!» diy..
Hülâku'ga, Batı-ğanğa, Timir'ge
Biri yazğan tarihni: «Barbar» diy
Bir vaqıtlar moyun bükken emirge (Ç.Zade'den).

5. Kuzey Kırım lehcesinde hal sığasının eki emir şekli ünsüzle biten fiillerde (a-ä) olup ünlü ile biten fiillerde (y) dir. Örnekler :

At-	Ata (atıyor)	Kör-	Körä
Kel-	Kelä	Yasa-	Yasay
Al-	Ala	Kara-	Karay
Bil-	Bilä	Bile-	Biley

Son olarak, daha bir özelliği anlattıktan sonra bu bahsi kapatalım: Çobanzade'nin şiirlerinde de sık-sık karşılaştığımız *man-men* biçiminde bir son-ek vardır ki bu, B. Atalay'ın ele aldığı *man-men* edatından başkadır. Şöyleki bu, (bile, bilen, birle, birlen, ile, ilen) gibi beraberlik, birliktelik veya aygıtlık ifade eden bir ektir. Yaşayan Kazak, Kırgız lehcelerindeki şekli *mênên*'dir (Budagov II, 256 ve Yudağhin). Belki eskiden mevzûubahs lehcede de *manan-menen* iken, sonraları kısalarak bu biçime girmiştir:

Atka minip batırlar+man
Bazı cılap, bazı külüp.

Seniğ+men düşmanğa
Yarlıklar yazsam..

(Çobanzade'den)

Çobanzade'nin şiirleri, ileride canlı halde bulunması belki de güçleşecek Kırım Türk çöl ağzının çok güzel ve parlak örneklerdir. Bu şiirlerin çoğu 3×4 ve 5×6 parmak hesabıyla düzelmüştür. Ancak şâir aynı nazımda bile bu ölçülere sım-sıkı bağlı kalmamakta, yani arada bir mâna ve duygular nazım kalıbına sığmamayıp taşmaktadır.

III

ŞİİRLERİNİN ÖZÜ VE BÖLÜMLERİ

Öz ve gaye: Çobanzade yalnız kafiyeci nâzım olmayıp, fikir ve mânaları hayâllerle belirten ve açıklayan başarılı, gerçek bir şâir ve ileri bir sanatkârdır. Ama o, «san'at san'at içindir» umdesine bağlı kalmayıp düşünce ve gayelerini yalın san'at uğruna feda etmez. Onun şiirlerindeki temel öz ve kudsî amaç nelerdir? Benim anlayışıma göre bunların en büyük kısmında halkın tasaları, kaygu ve umutları terennüm edilmekle beraber, şâir yalnız dert yanmakla, daha doğrusu yurt ve ilin derdine yanmakla, kalmayıp, halk diliyle söylenen bu düzenli ve ölçülü sözlerle halk kültelerine te'sir etmek, onları uyandırmak ve uyurmağı da göz önünde tutmaktadır. Şöyle ki öz kavmini ortaçağ düşüncesinden, eskimiş şarklı hayat görüşünden kurtarıp, yeniçağ medeniyeti, müsbet bilim, doğru düşünüş yoluna çıkarmak şâirin bu te'sirden güttüğü başlıca ve kudsî gayelerdir. Müslüman-Türk kadını bunaltıcı kapalı yaşayıştan sıyrılarak cemiyet hayatına katışması ve bu alanda erkekle yanyana çalışması da bu yüce gayenin içindedir. Şâirin koşuklarında geçen «Esmâ», bence, müslüman-Türk kadınlığının bir sembolü sayılmalıdır.

Kalk Esmâ kardaşım,
Kiy sırmalı fesiğ!
Barâyık kol-kolğa
Şu korğunç toyğa!

Kenğ koşu cerinde
Kalmayım canğgız,
Körünsün Esmâniğ
Sırmalı fesi!⁹

Şiirlerinin bölümleri: Çobanzade'nin koşuklarını kabataslak şu şekilde bölümlenmek mümkün gibi görünüyor: 1) Kaval sesleri; 2) şâir ve hayat; 3) geçmişten gölgeler; 4) çocukluk-çocukluk; 5) mizahî şiir-

⁹ Bu yazının sonunda küçük bir Sözlük vardır.

ler ve 6) ölüm terâneleri. Bunlardan ilki, 'şâirin kendi eliyle yazılmış olan bir şiirler mecmuasında zaten bulunuyordu; Şâirimizin elbette bilerek, sezerek koyduğu bu şiirsel başlık tam yerinde sayılmalıdır. Bu bölümde daha çok halkın tasalarını, dert ve rüyalarını terennüm eden şiirler bir araya getirilebilir. Gerçekten, bu türlü şiirlerde şâirin kavalı da, sesi de yanık bulunmaktadır...

Ba'zı örnekler :

U M U T

Buzlaşan cerler, ağaçlar siyah,
Bir suvuk cel ese, karlarını cıya ..
Boşalğan çöllere, tınıssız, tüssüz,
Coleılar bekley : collar hep izsiz.
Köz köre münü, «bolmaz» diy «bahar»
Çeşermez cerler, erimez bu qar ..
Bilemen lâkin bir güneş çıkısa,

Köklerde caşın bulutlar soksa ..
Tez irir buzlar, çeşirir otlar,
Cay kelir elge, bülbüller kutlar ..
Bir keçe caşırın köklerden tüşer
Bir çeşil kilim, çeçekli dülber ..
Bir güneş çıkısa keter bu künler,
Bir bahar kelir, başlar düğünler ..

*

Menim de kış bar qalbimde bugün
Cüregim buzlu, kaygulu, küskün ..
Yarınım nursuz, köklerim bulut,
Her künnü könglüm diy : «Unut, unut!»

Bilemen lâkin kelir bir sevgi,
Şen bolur ömrüm, yıldızım cenği,
Bu süygü qalbime ışığın salır,
Duyğular qaynar, qayğum çoğalır.

Budapeşte, 17 Şubat 1920.

D U M A N

(SİS)

Yüksek tavlarnıñ töbesi duman
Büyük cigitlerniñ türbesi duman,
Beklenmez işlerniñ nefesi duman,
Kanlı cenklerniñ arfesi duman,
Eğilip bakar da, süzülüp kirer,
Küler de, öper de qolların kerer,
Aqıllı, okumuş cigittir duman.
Büyük denggizlerden alır çoqrağın,
Daim yükseklerde kurar qonağın,
Hiç kimse bilalmaz onuñ duracağını,
Azadtır, keyiflidir karulu duman.
Tilese cavıñdur, tilese burçak,
Kâh suvuk-buz, kâh ateş-sıcak,
Kâh üfler söndürür, kâh yakar ocaq :
Bilinmez, anğlanmaz baladır duman.

Aylana tav başın, çöllerge cürmi,
Qapatqan közlerin : cerlerini körmi
Bir rüzgâr çıkıp da aşağı sürmi,
Tavlarda ilinip kala, diy, duman.
Beti bar, közleri körümi Şarq'ınıñ,
Derdi bar, yaşları tökülmi Şarq'ınıñ,
Tili bar sözleri, işilmi Şarq'ınıñ,
Çölleri, gölleri, èlleri duman.
Batı rüzgârı, kıbla-sırt boranı,
Esmi tirilmez Kitay'ı, İran'ı,
Çeşermez kum çölü, cürmez kervanı,
Essin Batı celleri, tez cavsın duman.
Dumanlar oynasa caşınlar tuvar,
Ağzañı cılasa tavlarnı cuvar,
Kim bilsin, ne güüü, kayerge cavar,
Bir cavsı dünyalar devirir duman.

B U L U T L A R, B U L U T L A R I

Bulutlar, bulutlar, gezici bulutlar,
Çungar'ga, Kitay'ga cecici bulutlar !

Ahıñız meni de könglüm açılıñ,
Közümdeñ caşlarım curtuma açılıñ.

Bulutlar, bulutlar, burçaklı bulutlar, Al, yeşil, sarılı, kuşaklı bulutlar !	*	Alınğız, keteyik bek uzak ecrlerge, Salğır'da ketenin ağartқан dülberge.
Bulutlar, bulutlar, ölmek istermen Ölgensoñ köklerde külmek istermen,	*	Alınğız keteyik dünyalar çetine, Karayık yakından Çulpan'ning betine.
Bulutlar, bulutlar, kamışlık köllerde, Yıldızlar titregen o uçsuz çöllerde,	*	Meni de alınğız, kürüldep cavsanğız, Tavlarğa sıpanıp, deryaga avsanğız !
Bulutlar, bulutlar, kayerden kelesiz? Köyümden, anamdan ne haber bilesiz?	*	Aytınğız barabar tuydurmay cılayıq, Collarğa tüşiyik, sararıp-solayıq.
Bulutlar, bulutlar, caylavga ketinğiz, Esmamni körsenğiz selâmlar atinğiz,	*	Çaykanğız anamning o caşlı közlerin, Kolların öpünğüz, unutsun kederin.

Şâir ve hayat bölümüne gelince bunda da şâirimizin görüşünden uzaklaşmış değiliz. Şöyle ki Çobanzade Kırım'da Akmesjid şehrinde yayınladığı *Boran* adlı risaledeki şiirlerini iki bölüme ayırıp bir bölümüne *Şâir*, öteki bölümüne *Hayat* mânasına gelen *Caşaw* başlıklarını koymuştur. Biz ise bu iki başlığı birleştirmek suretiyle *Şâir ve hayat* biçimine soktuk. Bu başlığı taşıyan koşuklar daha çok şâirin hayat görüşünü aksettiren; iç dünyasını, ulvî duygularını dile getiren örneklerdir :

BİR SARAY KURACAKMAN

Bir saray kuracakman : han bolmasın içinde
 Kıl, ırğat, açlık, horluk, kan bolmasın içinde.
 Taşın cat ellerden ketirmem hiç,
 Cetişir öz curtumda çıkқан kerpiç..
 Bek yüksek bolmasa da kök töbesi
 Temelli bolsun aydırlık her köşesi..
 Penceresi geniş bolsun, kirsın ışık,
 Çarlığa her kapusu bolsun açık..
 Kesmesin kıbla celin hiçbir üynünğ,
 Bolmasın karaltısı «filan biyninğ».
 Bir saray kuracakman han bolmasın içinde
 Kıl, ırğat, açlık, horluk, kan bolmasın içinde..
 Cıyayım alt-üst etip catқан cerin,
 O eski zor eigitler kemiklerin..
 Bularman balçığını yogurayım
 Her kaberge «Kemik!» dep bakırayım..

*

Şay etip izgüleşsin dört dıvarı,
 Çeşmesi, çeçekleri, kenğ azbarı..
 Taptama izgü cerni endi essiz
 Sal saray, kur devletinğ bolsun essiz..

Lozan, 22 Mayıs 1920.

A H T A B I L S A M !

I

Öksüzge toy bolğanda
 Kalbi kuvanç tolğanda
 Ah tabilsam cırlasam!
 Song oylansam: cılasam.

*

Kalbim taşkan, aqçanda
 Könglüm umut çakçanda
 Ah tabilsam bakırsam!
 Cigitlerni çakırsam.

*

Köngül ap-ak ekende
 Ballar, Amin! degende
 Ah tabilsam tilekmen
 Kolumda ak çeçekmen!

*

Dostlarımın angğanda
 Köngülleri canğanda
 Ah tabilsam sarılsam
 Közden öpsem: ayrılısam!

*

Kızlar koran tepkende
 Közni közler öpkende
 Ah tabilsam sırada
 Yâr beklesem korada!

*

Cigit ölüm tapçanda
 Üstün çeçek capçanda
 Ah tabilsam çınğlasam
 Song cırını tınğlasam!

II

Düşmanlarım külgende
 Baştaşımın silgende
 Ah tabilsam atlanıp
 Kamçım dörtke katlanıp!

*

Bahar cetip kelkende
 Tav çeşergen külgende
 Ah tabilsam caylavda
 Fındık, ceviz saylavda!

*

Molla inkâr etkende
 Bilgige ters ketkende
 Ah tabilsam, bir küleşem
 Zehirdayın tökülsem!

*

Kongşılarım köçkende
 Song kavesin içkende
 Ah tabilsam «Otur!» dep
 «Öz curtunğday cektur» dep!

*

Cigit aziz bolğanda
 Mezarı nur tolğanda
 Ah tabilsam: oylansam
 Kabrin tokuz aylansam!

*

Tavlar kölge kirgende
 Ay ışığın sergende
 Ah tabilsam curtumda
 Tağarçığım sırtımda!

BİR İZİN BERİNGİZ!

I

Bir izin beringiz: Curtuma kaytayım
 Curtuma kaytayım: derdimni aytayım

*

Batıdan keleyim kanatım açıp
 Suvuğan cüreкке ateşler saçıp,

*

Ne mırza bar soyumda, ne aytulu bay
 Babam bir çoban, anaım, zaydabay.

*

Bir izin beringiz: bakırıp gezeyim
 Kıırım'da Kâşğar'da ökürüp cürüyim.

*

Bir boran yasavım Tatar çölünde
 Balanınğ çığanıñ kaygusuz könglünde.

II

Bir izin istimen tuydurmay barayım
 Saraylar içine azğana qarayım...

*

Betleri kırmızı, moyunu kalın
 Baylarğa aytayım: ne saqlay yarın!

*

Ölümünğ tüşüday bolur tüşleri
 Buruşur, mugayır o maylı yüzleri.

*

Bir izin beringiz, o közü çaşlı
 Cüregi suvuğan, biçimsiz başlı

Köylüğe aytayım öziniñ tilinden
 Çeparıp leriym bilginiñ gülünden.

Nurlansın şimdiki kararsız közü
Bir arslan kesir: yarlıktır sözü.

Bir izin tilimen: bakırıp gezeyim
Kırım'da, Kazan'da «Curtum» dep cürüyim.

Budapeşte, 1 Şubat 1919.

Geçmişten gölgeler: Bugünün tatsız ve renksiz cemiyet hayatını terennüm etmekten bıktığı, usandığı anlarda şâirimiz hayâl ve san'at adesesini mâzinin egemenlik ve hürlük çağlarına yöneltmekte, tarihin ba'zı kahramanlık olaylarını şiir kalıbına dökmektedir: Tandu-Çorabatır gibi il alplarının; bir bakıma haydut ve yolkesen, bir bakıma da mazlum halk kültelerinin koruyucu ve kayıracısı görünen Halim-Aydamak gibi atılgan, pervasız ve sevimli halk yiğitlerinin erkekçe başarılarını ve eşsiz yararlıklarını tasvir eden destanlık parçalar söylemektedir. Bu türlü manzumeleriyle de şâir Türklüğün şerefli ve parlak geçmişini hatırlatıp düşündürmeyi ummaktadır. Zaten şâir bu geçmişi ikide bir üzüntü ve özleyişle anmaktan geri durmamaktadır:

Asker keçe çarşından
Marş çalına, çanğgıra
Herkes keyifli, men küskün:
Tarihimni anğdıra . . .

İşte, bu türlü koşuklara *tarihten gölgeler* adını verebiliriz. Örnekler:

Tandu: Bu, efsanemsi bir halk alpının adı olsa gerektir. 1919'da İstanbul'da basılan *Kök Kitap*'ta bu destan parçasının başlığı *Çora-batır* diye yazılmışsa da, şâirimizin kendi eliyle yazılmış olan bir defterde *Tandu* şeklindedir. Çora-batır, hem kırımılılarcı, hem kazanlılarcı ve başka ba'zı Türk uruğlarınca tanınmış, efsanemsi değil de, tarihî bir alp (kahraman) dır. Biz burada şâirin bu destanî parçasından yalnız örnek olmak üzere, ba'zı kısımlarını alıyoruz.

«Aksakallı, nur çıraylı bir katçık» anlatıyor:

I
Erte erte zamanlarda
Bek batır bir çaş bar edi.
*
Küçü uçsuz, sözü ötkür
Bek bilgili, bek şaylı
Atı toru, özü sarı
Kalpagı çal, tonu maylı.
*
Atı bolgan cigitlerge
Ad ne kerek diy turganlar
Şay bolsa da anasından
Adı bunun *Tandu* edi.
*
Babaları Sagır Tavda
Arslan avlap, para urganlar

II
Bu cigitler mezarsız şay
Kartallarday kundu ketti.
*
Bir kün Tandu okun, yayın
Tagıp atka atlandı
Kökçe-Tav'ga barıp biraz
Avlanmağnı qylandı.
*
«Mehmed», dedi, «sizler kalıp
Üynüñ işin karangız
Biz bu halknıñ Tanğrı emri
Batırları bolamız» ;
*
Kardaşları bu sözlerden
Bek mugayıp köpürdiler

«Tek hatunga; sen kal colni
Üyni kara, süpür» diyeler.

*

Dedi Tandu: «Atlanıñız
«Bizge bir col kısmet eken»
Azrail'ni kıdırayıq
Qayda ölüm hazırlagan»

*

Kıskası song bu üç qardaş
Quşandılar, atlandılar
Da l degende uzaqlarda
Cok boldılar, saklandılar.

*

Bara ketip o keçe bir
Tavga konak saldılar
Bir cangınday ateş cagıp
Çevresinde yuku aldılar.

*

Tağ atkanda tavdan çıgıp
Bir togayga teprendiler
Bu togayda kişnep turgan
Bir at körüp seskendiler.

*

At katında kanga pişken
Bir caş cata serilip
Kılıç kından carım çıkkan
Yayı kalgan kerilip.

*

Caş bularga, can bergende
Küldü, hatır soradı
Tandu başta muni caşınıñ
Merdligine coradı.

*

Da l degende caşınıñ betin
Al cavlıkman şildiler
Bu caş cigit toğanları
Alyoq eken: bildiler.

*

Köpke ozmay Alyok ecel
Melegimen uzlaştı
Tek qolından bir kaatçık
Tüşti kanga bulaştı.

*

Kaatçıkka eazgan birkaç
Sözün biz de karayık:
Bu ölümnüñ karsanbanıñ
Negizine barayık!

*

«Menim anakarındaşım
Tuvgançıgım batır-Tandu!

«Menim cap-caş yıldızçıgım
Bıyerlerde tüştü, candı.

*

Eger benim kanımı sen
Qanlar töküp almasağ

Çer cüzünde cav qanıdan
Qara tavlur salmasağ
On parmagım on caş bolup
Senden haqqın tilicek;

*

Ahmed, Mehmed Alyoq için
Kenğ bir mezar kazdılar
Qatındaki sert qayağa
Kim ekenin eazdılar.

*

Duâdan song cavni izlep
Kuşday uçup kettiler
Bir zaman song tav içinde
Bir qalege cetttiler.

*

«Sizge aşaycak kişi kerek»
Dedi Tandu bularınıñ
Başlarına; taş üydi
Cüz arşınlık divarınıñ.

*

Meger bıyer Kaftavınıñ
Cin eliniñ kenariken
Cavın, yıldız, cel, sazagan
Caşın, boran pınariken.

*

Akşam cetti, küñ kavuştı.
Ak qanatlı caş kızlar
Qale içinde oynastılar
Feslerinde yıldızlar.

*

Tandu-batır bek tüşünüp
Çıñladı bu perilerge
Cinler de öz tillerimen
Cilvelendi çerilerge.

*

Perilerniñ qanatlangan
Soylarına gem attılar
Qoran tebip, çinglar aytıp
Kaftavını çinglattılar.

*

Bu batırlar perilerden
Bal-may bolup oturganda
Birev keldi omuzunda
Toksan selbi, tokuz manda..

Mandalarnı büklep attı
Tüpsüz kuyu bir kazanga
Selbilerni congga etip
Ateş berdi bir ormanga.

*

Qale içinde çaş emegen
Munu tuydı şay bakırdı:
Ay kart obur bu yağmacı
Tatarlarnı kim çakırdı?

*

Bu vakıtta çaş batırlar
Birer peri tizinde
Eşirgenler: ne ahıret,
Ne dünya bar közünde.

*

Sezgin Tandu bu sözlerden
Başın silkti, uyandı
Kılıçını bir siltedi
Her cer kanga boyandı.

*

Periler hep ötün kustı
Ay colından adaştı
Mezardaki kart batırlar
Birbirine karaştı...

*

«Atış, tutuş, soğuş, küreş
Ne tilesenğ hazırman
Cin periden, cavdan, tavdan
Tartınmagan Tatarman.»

*

Atıştılar, soguştular
Küreşmege kaldı song iş
Vay başına emegenning
Ayagını bassa kıyış.

*

Canbaşka aldı «ay!» dedirtmi
Takır cerge sapladı
Mindi üstüne, cav közünü
Ölüm tüşü kapladı.

*

«Şimdi» dedi «ayt karayım
Tuvğanımnı kim öltürgen?
«Sen mi boldunğ yoksam
Sığa tanış başka emegen?»

*

«Alyok degen tuvğanıngnı
Men urmadın, hiç körmedim»
«Sizning halktan hiç birine
«Oyl!» de nedim, el sürmedim»

«Tek bir kerre bizning yakning
Bek aytulı perisinden
Eşittim ki cin hanıning
Caş kızına köngül bergen;

*

Bu kız üçün alayımızdan
Batır, zengin, tüklü, dülber
Bir emegen mırzasıman
Künneşkenler, tartışkanlar...

*

Bu emegen kar cavdırğan
Bulutlarga cetip turgan
Safi tunçtan bir kalede
Ak mermerden saray kurgan.

*

Sayısı çok maldan başka
Üç baş kaşka atı da bar:
Birinci at bir üç künde
Bütün dünyanı aylanar.

*

İkinçi at bu colnı bir
Bütün künde dolana
Üçüncüsü bir künde üç
Aylangansong huylana.

*

«E.negenning özü de bek
Ok atmakta kâmil kişi
«Onunğ ile boy ölçüşmek
Tuvul hiçbir adam işi»

*

«Bu kalege nasıl etip
Canaşmalı? dedi Ahmed
«Munu aytmak hem mırzama
«Hem curtuma bir hiyanet»

*

«Sening bu song aytkan sözünğ
Men bek togru, hak köremen
«Bununğ üçün seni şindi
Kart babanğa ciberemen»

*

Tanğ atkanda cetiştiler
Kılıçlarını kayray, kayray
Kalay etip, kaysı coldan?
Cigit sırrın aytıp bolmay.

*

Bek balaban, bek kö üklü
Algı emegen mırzasını
Hiç kıynamay öltürdiler
Afettiler küuasını.

Malın-mülkün çıplaklara
Üleştirip bitirgensonğ
Kaşka, tori aygırlarman
Teprendiler uzaklara.

*

«Şindi sıra cin hanınınğ»
Dedi Tandu atın sıpap
«Cin hanından kız alaman
Kılıçımı kuda yasap»

*

Köpke ozmay Ulu Tanğrım
Bu tilegin kabul etti
Cin hanınınğ sarayına
Birkaç küde keldi cetti.

*

Üy içinde altun, inci
Tuyaklardan taht kurulgan
Kadı, imam, ulu baylar
Cağ periler hep cıyılğan.

*

Bular bizning kişilerge
Bek yakından uşap kete
Bizning halktan tek kuyruğu,
Möynüzleri ayırt ete..

*

Kimisininğ saçları bar
Cer süpüre, toz kötere
Kimsinde bir sakal bar:
Hak! degende kökke cete.

Kuyruklular kurulganlar
Möynüzlününğ moynu bükük
Bularda da ayrı tuvğan
Mırza, kara, büyük, küçük.

*

Herkes bir iş tabıp hanga
Öz başını sıpatmakta
Bu bir eakta Tandu-batır
Han kızını aldatmakta:

«Kök töbeli saray salıp
Al duvaklar kiydirirmen
Kırk güngçe toylar yasap
Tüp Çungarga nâm berirmen»

Dedi Tandu cin kanige
Kani buga razı boldı
Atka mindi batırlarman
Bazı cılap, bazı küldi.

*

Birkaç kün sonğ sav-selâmet
Tüp Çungar'ga cetiştiler.
Davul-zorna, al duvakman
Tanğrı emri birleştiler.

*

Biz de toyda sagdıç bolup
Köp yararlık köstergemiz
Niçe peri süzüldürüp
Al kelinni köstergemiz.

Budaşeşte, 3 Aralık 1914.

Mizahî şiirleri: Çobanzade az da olsa mizahî koşuklar da yazmıştı. Bu mizahî şiirlerle o, bugünkü öz halkının ne derece tereddî ettiğini, küçüldüğünü, benliğini unuttuğunu; bir bakıma acıklı, bir bakıma da gülünç bir duruma düştüğünü tasvir etmek istemiştir ki bunun ifade ettiği mâna da, başka bir şâirin dediği gibi, «güleriz ağlanacak halimize» den başka bir şey değildir. Örnekler:

M E Z A D

Alçak üyden engkiyüp
Yipek, yıbrışım kiyib,
Kölunda legen kumanlar,
Omzında şallar, yorganlar,
Çıka tellâl tüşüncemen, kayguman,
Selâm bere her ötkenge saygıman!...
Ogur ola Kurtali akam!.. bakıra,
Herkes biraz, soraştırı, çakıra..
— Alınğız ey! Ümmet Mamet alınğız!

Taze mallar alıp, topla kalıngız!
 Parıl parıl parıldagan farfur çini filcanlar!
 Yipek gölmek, hesab yüzbez, atlas, şaliy kaftanlar!
 Kalaylı kazan, sayatlı sini, sadepli kürsi, altun fes,
 Az kullangan, cenği mallar, tüşünmesin, alsın her kes!

*

Munav tesbih, sizge ömür, yetmişlik bir imamning!
 Munav kazo, halerden ketken kudamning!
 Şaliy kaftan, atlas yorgan «ince» den ölgen Gülsümning!
 Muna kaşık, bir sofralık!..
 Muna sahan, bir sıralık!..
 Muna poşu, muna elbez,
 Muna yüzbez, muna fes!..
 Muna mevlüd, ta'birname, mamediyе, müşyançün ırımlar,
 Qarınca duva, kuluç sohta, ayle etne tilsimler!..

*

Koldan köçe şeyler üydekisin çakıra,
 Eski kele Kurtalige, ala Kurtiy çanğıra..
 Eski tesbih kolunda,
 Namaz kıla hak yolunda,
 Eski kazan şakırday, pişe kene şu botka;
 Kene şu eski cezbessin süre otka..
 Kene şu kart tellâldan
 Algan şiyemen toy ete, işin köre,
 Qapana eski yorganni, eski tiş köre..
 Kene şu ta'birnamemen ta'birliy tüşün,
 Hayırğa yoray gelecegin, bugünün ve geçmişin..

Akmescid, 12 Eylül 1922.

KALPAK MAHRACI

(KALPAK ZİYAFETİ)

Aeroplan aylana tınç avede
 Otrâ edik cıylşıp biz kavede.
 — Kurtasan akam bağçanı minğge satkan..
 — Men Beriyef bogazdan borçka batkan..
 — Bu karşıda kurulgan herif kim ya?
 — Abkadırning ortaqı Morduhay İlya..
 — Kılçura Aziz kene de kum saça diy..
 — Aysa içip yürsin mi sendiy, mendiy?..
 O devletli öz işin özi biler,
 Qa, bakayım ne diyçek bizingkiler?..
 Olan bir kaç «çort» bile birkaç «şaytan»
 Song her şeyge küleler! hepsine arkan.
 — Karasa! anav keçkenge «Marusâ» degen!
 Haygidi akçanğ bolsa da bir keyif etsenğ!
 — Keçende bir tavlandık ya Seydamet!
 — Ulan vazgeç, her lafı yerinde et!

Bizdiy daha köp edi Dertleşkenler,
 Kirip keldi, İçki-yak «Sarı Server».
 Tujurka kiygen üstüne, artı yırtmaç!
 İştanı deseng, kalife-kadife kumaç!
 Çızmalar parılday, katmerli konuç.
 — Selâm!
 — Aleyküm selâm, hoş kelding gaspadin-paniç!
 — Ya kalpağın baksangız, yalama filiz!..
 — Bizning kalpak on cıllık: sanki kiyiz!
 — Kaçka aldıng, kayerden, ne istedi?..
 — Moşu'dan aldım, fiyatı yigirmi yedi..
 — Tıpkı özingdey çal kalpak men yasatdım.
 Kırkka aldım, sıkışdım, onga satdım.
 — Haydi Server, başıngda palansın, kardaş!
 — Ka endi ne istisiz?.. alayım maħraç!
 — Alacak bolsang maħraç al, kalpakka uysun
 Dost-düşmanınğ bareme kulagı duysun.
 Hazırlıkni koklagan hazayin yetip:
 — Buyur, diy, artka, oturing «aru» etip!
 Bütün kebab, sarmam bar, katıklı küfte..
 — Bir az da salat yaparsıng, tökip sirke,
 Anav sudan ber kana, bir-eki-şişe!
 Özıng çekil, «Daşa» nı koy bu işke!..
 — Baş üstüne! diy, aşçı Söyin ağa,
 Kalganın özüm bilermen.. ka sofraga!..
 — Daşa! tıy Server znay?, neznay?.. yaħşı,
 Mabetlikke ka Server! kana bir çakçı!..
 — Anav Türükler, eşitding mi, şapke kiygen!
 Turgan cerde olarga ne ölet tiygen!
 — Yalvarsa bermem kalpaknı ming şapkege,
 Kana içeyik! kadeler etmesin öpke!
 Hazâyin kene aylana, oktala içke:
 — Eyilikmen kiy Server! o da içe..
 Kirip keke birevi akırtından,
 İçki içmez, su keçmez soħta Sülman..
 — Hayırlı olsun bilader Server efendi
 Sizni kutlay tatarning medeniyeti!
 İnsan özin menligin saklamalı,
 Kulturasın her zaman yaklamalı!
 Namazdan turdım azgana çıkayım dedim,
 Sizlerni kördim, yok boldı içimde derdim.
 — Buyuring Sülman efendi, buyur, aşa!
 — Ne degenin anğladıng mı?... Sülman yaşa!..
 — Men içmem tek aşarman sarma, kebab..
 İçseng aşka cer kalmay.. Ne ince hesab!..
 «S kalpakom! diy aşçı kart İvan da,
 Boğata stakan rakını bir tutkanda.
 Ketken sayın cıyıla, köbeye halk.

Hey mübarek çal teri.. ete balk, balk!
 Çalgılar kele, uralar, üfüreler,
 «Hayırlı, babam!..» içeler, tüküreler..
 — Ka Böremet. bir ava bağışlaç!
 Kana Server, kadeni nağışlaç!..
 «Haydi ballar alınız!.. diy Böramet,
 Sızgırıp, vızlap başlana bir kıyamet :
 «Köter kalpak perçeming kütelensin!
 Yansın düşman cüregi meltelensin!»

Bakü, 20 Kasım 1926.

Ölüm terâneleri : Şâir mensub olduğu halkın derdine yanıp-yakılıyor; onun hisli yüreği umutla yeis arasında çırpınıyor. Bu, onun koşuklarında başlıca temayüldür. Ancak başka insanlar gibi şâir de bu ağır ve üzücü duygulardan kurtulmak ihtiyacını hisseder tabii. İşte bu gibi bir ihtiyaç duyduğu anlarda o gam ve kasavetten uzak çocukluk-geçenlik günlerini ve kendi halkının mazisinin şanlı devirlerini terennüm etmekle avunuyor. Amma Çobanzade'nin koşukları bir bütün olarak alınır ve dikkatle incelenirse onlarda iyimserlikten ziyade kötümserlik ruhu üstün görünmektedir. Umut ışığı arada bir parlamakta ise de, çabucak sönüp gitmektedir. Denebilir ki ruhunu saran kötümserlik hissi şâiri sık-sık umutsuzluğa sürüklemekte ve bunun hazin sonucu olan *ölüm*'ü aratmaktadır. Şâir kendi feci âkıbetini ve mensub olduğu Türk zümresinin başına gelen millî trajediyi önceden sezmiş gibi görünüyor. Şâirin bu duyuş havasında bir çeşit «kehânet» de sezmek mümkündür. Zâten ozan(şâir)'larla kâhîn(kâhin)'lar aynı soydan insanlar değil midirler? Acıklı âkıbet meydandadır: gerek bizzat şâir ve gerekse onun, derdine yandığı Türk zümresi, ne yazık ki, tarihe birer *martyr* olarak geçeceklerdir.

İşte, şâirin bu gibi koşuklarına *ölüm terâneleri* adını vermekle biz pek yanılmış olmadığımızı sanmaktayız. Örnekler :

I	II
Ölümünden korkmayaman gafiller gibik Öleyim tavlarda: aşım da kiyik Bir ölü bolayım mezarsız, taşsız,	Hatimsiz, zikirsiz, yalancı gözyaşsız. Tiymesin tenime titregen eller, «Öldü» demesin tuvdandan ölgenler.. «Yanık kaval» dan.

Y A H Ş I Ö L Ü M

I	II
Haygidi tavlur, çalargan tavlur! Bir ırmak bolsam, sınırsam kölge Ya bir köl bolup da serilsen çölge. Kart bir çom bolayım girdaplar üstünde Çevirsin gevdemni karulı seller Koparsın tamırdan bir korkunç boran, Dalgadan dalgaga şıyrısın celler..	Ya çaşın soksun da siyartsın könglüm, Ay! demi söniyim, tutulsun tilim... Men bilmi tuvdum, bilip ölemen, Tuvganda cıladım, ölgende külemen. Her akşam, saba budur tileğim : «Ey Tanğırım, ber mağa bir yahşı ölüm!»

Ö L Ü M V E K A Y T A R M A ¹⁰

I

Könglümnü türküler bek yahşı candırmay
Şu dünya zavkları aslı da kandırmay,
Çal ölüm, öp ölüm, oyna, tokta,
Maga sen kereksin, bir de kaytarma!

*

Altınday saçlarınğ betimni sıpay,
Közlerinğ közümde boranlar yasay
Süyemen saçlarınğ ölümge tarta,
Mezarga yakınmız: çal bir kaytarma!

II

Süyemen munarlı hasta közlerni,
Süyemen mânası gerçek sözlerni
Ölümge uşay, ölümnü anğdıra,
Kiçkine kalbni dağıtkan kaytarma.

*

Mahşerde siz meni hiç kaldırmanğız,
Katımda Surlarını hiç çaldırmanğız,
Ölümnü taparman azgana tursam da
Maga ölüm kerek, bir de kaytarma.

B İ R B A Ş K A S I

Cenazemni saba bolsa cıysınlar,
Güneş tuvsun, kene bazar açılın!
Hiç kelmesin bek darılsa kart imam
Song çolumda meni canğgız taşlasın!

Yamanlarlar bir vakitkeç dostlarım,
Keçer zaman, cenği ölümler unutturur
Cenazemni; daim çökken kabrime..
Bir gül biter, kene başlar baharım..

S Ö Z L Ü K

A

Adaş— Yolunu şaşırmaq
Akırtın Yavaşça
Arkan Halat, kemend
Alayı Hepsi
Algı Öndeki, ileri gelen
Aru Güzel, yakışıklı
Aşa— Yemek
Ave Hava
Aylan— Dolaşmaq, dolanmaq,
dönmek
Ayle Sihir, büyü
Ayt— Söylemek, demek
Aytulu Tanınmış, nâmdar
Azbar Avlu
Azgana Azacak

B

Bala Çocuk
Balaban Kocaman

Bal-may Tatlı-tatlı
Barem Bari
Baştaş Mezartaşı
Batır Bahadır, cesûr
Bay Zengin
Bet Yüz
Biy Bey, beğ
Bıyır Bu yer
Boran Bora, fırtına
Botka Lapa, taneleri ezilmiş pilâv
Buğa Buna (işâret zamirinin
datif şekli)
Burçak Gökten yağın dolu

C

Cak—yak Yan, cihet
Canğgız Yanlız
Canğgıra— Gürlemek, çınlamak
Cap—yap Kapamak, örtmek

¹⁰ «Kaytarma» Kırım Türklerinde bir oyun havasıdır.

Carlı = *yarlı* < *yarlığ* Fakir
Caş-yaş Genç
Caşın Şimşek
Caşırın Gizlice
Caş > yav < yağ Düşman
Caşın Yağış
Caşlık < *yağlık* Başörtüsü, mendil
Cay Yaz
Caylav Yaylak, yayla
Cel Yel, ruzgâr
Cengi Yeni
Çeşer — Yeşermek
Cet — Yetmek, yetişmek, varmak
Cıla < *yığla* — Ağlamak
Cır — Türkü, şarkı
Cırla — Yırlamak, ırlamak, terennüm etmek
Cıy — Yiğmak, toplamak
Cogal — Kaybolmak
Cora — Yormak, yorumlamak
Cu > yu — Yıkamak

Ç

Çal Boz (renk)
Çayka — Çalkalamak
Çıngla — Çıng (türkü) söylemek
Çom Bir çeşit balık (?)
Çokrak Kaynak, menba, pınar
«Çort» Şeytan (rusçadan)
Çungar Kırım'da bir bölge
Çulpan Zühre yıldızı

D

Daşa Darya adlı kadının küçültülmüş adı
Dayın Benzetme soneki (Zehir-dayın : zehir gibi)

E

Emegen İnsan eti yiyen dev

Enğkey — Eğilmek
Erte Erken, eskiden (kadim zaman)
Esir — Sarhoş olmak
Etne-itne Büyü, afsun

H

Hazâyın Patron, çorbacı (rusça)

İ

İri — Erimek
Irim Falcılık, bir şeyden veya işten gizli bir mâna çıkarma

K

Ka! Haydi, hadi
Kani Mirza sınıfına mensûb kadın
Kara — Bakmak
Karaltı Avludaki ilâve, tâli yapılar, müştemilât
Karsanba Belâ, felâket
Kart Yaşlı, ihtiyar
Karultı Güçlü-kuvvetli
Kaşka Sakarlı at
Katik Yoğurt
Kayerden Nereden
Kayra — Bilemek
Keçe Gece, akşam
Kenğ Geniş
Ket — Gitmek
Kiy — Giymek
Kibik Gibi
Kiyik Yabanî
Kiyiz Keçe
Kıdır — Aramak, araştırmak
Kına — İşkence yapmak
Kıyış İğri
Kol El
Konuç Konç
Kora Arka avlu
Korantep — Hora tepmek

<i>Köp</i>	Çok	<i>Sav</i>	Sağ
<i>Körklü</i>	Güzel, gösterişli	<i>Savatlı</i>	İşlemeli
<i>Köbey</i>	Çoğalmak	<i>Sayla</i>	Seçmek
<i>Köter</i>	Kaldırmak	<i>Sazagan</i>	Ejder, ejderha
<i>Kuda</i>	Dünür	<i>Selbi</i>	Selvi, servi (ağaç)
<i>Kumaç</i>	Kumaş	« <i>S Kalpakom</i> »	«Kalpak kutlu olsun!» (rusça)
<i>Kuman-kumgan</i>	İbrik	<i>Silte</i>	Sallamak
<i>Kuvanç-kıvanç</i>	Sevinç	<i>Siyart</i>	Siyahlandırmak, karartmak
<i>Kültelen</i>	Demetlenmek, dalgalanmak	<i>Sincır</i>	Sızmak, akmak, kaymak
<i>Künneş</i>	Kıskanışmak	<i>Sıpa</i>	Sıvazlamak, okşamak
		<i>Sıput</i>	<i>Sıpa</i> 'nın aktif şekli
		<i>Sırt</i>	Kuzey, şimal
		<i>Sonğ</i>	Sonra
		<i>Stakan</i>	Bardak (rusçadan)
		<i>Süygü</i>	Sevgi
		<i>Süzül</i>	Ayakta dikilip durmak
		<i>Süzüldür</i>	<i>Süzül</i> -ün aktif şekli

M

<i>Mâbet</i>	Mahabbet
<i>Mağa</i>	Bana
<i>May</i>	Yağ
<i>Meltelen</i>	Alt-üst olmak, başaşağı gitmek
<i>Muğay</i>	Mahzun, düşünceli durmak

N

<i>Nagışla</i>	İçki kadehi üstüne kâ- ğıt para koymak (cüm- büş sırasında)
<i>Negiz</i>	Temel, esas
<i>Neznay?</i>	Bilmiyorsun?

O

<i>Oktal</i>	Sokulmak, atılmak
--------------	-------------------

Ö

<i>Ökür</i>	Gürlemek, böğürmek
<i>Ölet</i>	Hayvanlara gelen salgın hastalık
<i>Ötkür</i>	Keskin
<i>Öt</i>	Geçmek

S

<i>Saba</i>	Sabah
<i>Sal</i>	Yapı yapmak
<i>Salgır</i>	Kırım'da önemli bir ırmak

Ş

<i>Şaliy</i>	Atlas nevinden kıymetli kumaş
<i>Şay</i>	Şöyle mânasına gelen <i>şo- lay</i> 'ın inceltilmiş şekli
<i>Şaylı</i>	Yakışıklı, sevimli
<i>Şiy</i>	Şey, nesne
<i>Şıyır</i>	Sürmek, şuraya-buraya at- mak

T

<i>Tabıl</i>	Bulunmak
<i>Tamır</i>	Kök, damar
<i>Tap</i>	Bulmak
<i>Tapta</i>	Çiğnemek
<i>Tart</i>	Çekmek
<i>Tartın</i>	Çekinmek.
<i>Taşla</i>	Bırakmak
<i>Tav</i>	Dağ, orman
<i>Tepren</i>	Deprenmek, hareket et- mek, yürüyüp gitmek

<i>Tiş-tüş</i>	Düş, rüya	<i>Tuyak</i>	Hayvan tırnağı (Anadolu da <i>tuynak</i>)
<i>Tiz</i>	Diz		
<i>Tınış</i>	Nefes, soluk		
<i>Tinğla—</i>	Dinlemek		U
« <i>Tıy znay?</i> »	Sen bilir misin? (rusça)	<i>Uřa—</i>	Benzemek
<i>Togay</i>	Çayırılık, vadi		
<i>Ton</i>	Kürk		Ü
<i>Tüs</i>	Renk	<i>Üy</i>	Ev
<i>Tokta—</i>	Durmak, hareketten, söylemekten durmak		Y
<i>Torı</i>	Doru (at)	<i>Yalama</i>	İnce deri, güderi
<i>Toy</i>	Düğün	<i>Yarlık</i>	Ferman, buyrutlu, emir
<i>Töbe</i>	1) Tepe, 2) Çatı	<i>Yasa—</i>	Yapmak, düzenlemek
<i>Tuğan</i>	Öz kardeş		Z
<i>Tujurka</i>	Yakası kapalı bir çeşit caket (rusça)	<i>Zaydapay</i>	Kendi hâlinde olan kadıncağız.
<i>Tuvul</i>	Değil		